

בצלם

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים (ע.ר.)

المركز لمعلومات الاسرائيلي لحقوق الانسان في الاراضي المحتلة

**B'TSELEM - The Israeli Information Center for
Human Rights in the Occupied Territories**

דף מידע דצמבר 1998

וות ידוע מראש

**ירי בדורי "גומי" לפיזור
הפגנות בשטחים**

רחוב עמק רפאים 43 (קומה שניה), ירושלים 93141

טלפון: 02/5617271, פקסי: 02/5610756

شارع ع.م.ك رفائيم 43 (الطابق الثاني)، القدس 93141.

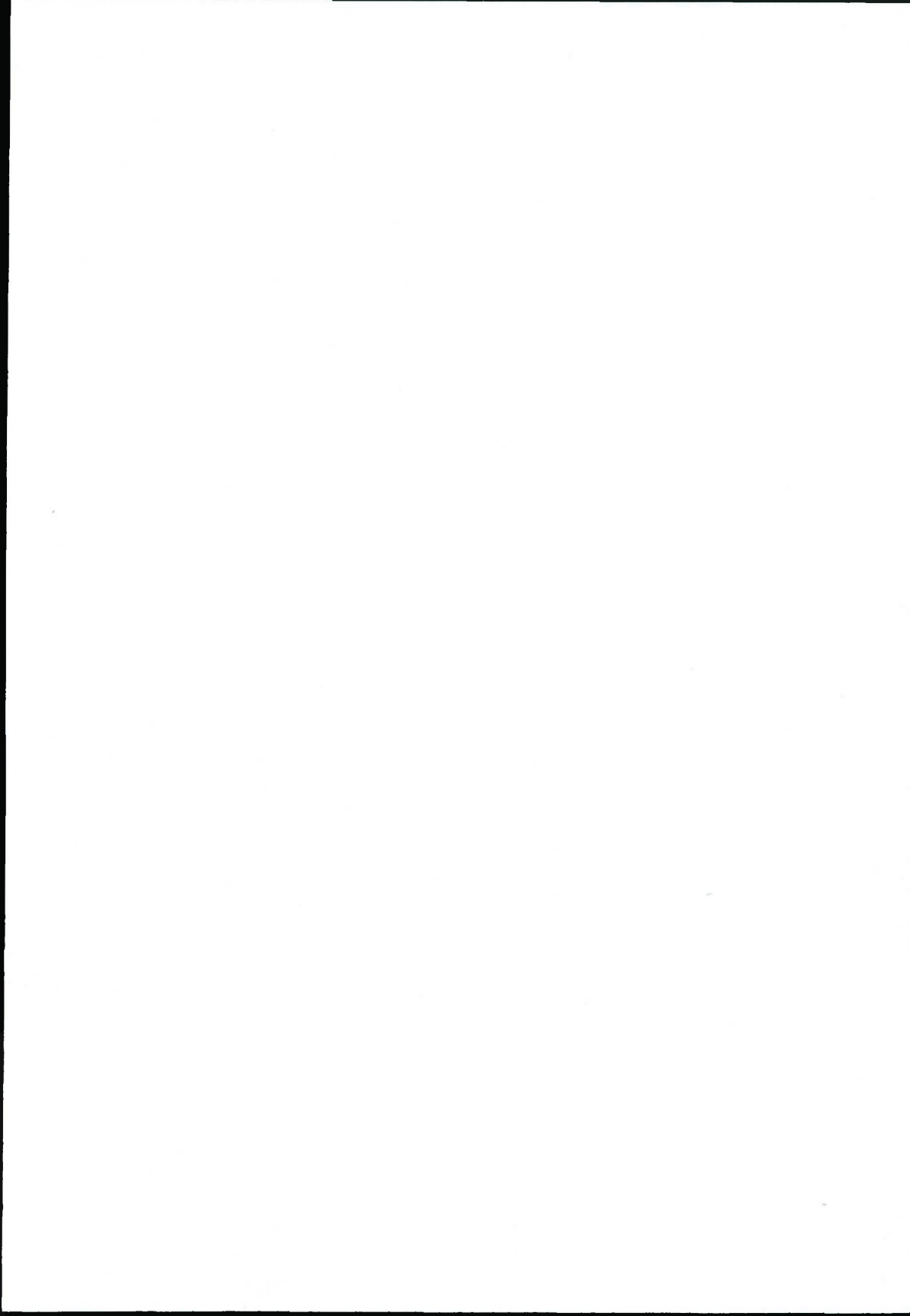
טלפון: 02-5617271, פאקס: 02-5610756.

43 Emek Refaim St. (Second Floor), Jerusalem 93141

Tel. 02/5617271, Fax: 02/5610756

e-mail: mail@btselem.org

<http://www.btselem.org>

בצלם

דך מידע דצמבר 1998

מוות ידוע מראש

ירי כדורי "גומי" לפיזור הפגנות בשטחים

בצלם הוא ארגון זכויות אדם עצמאי שהוקם בשנת 1989 במטרה לתעד את הפרות זכויות האדם בשטחים ולהביאן לידיעת קובעי המדיניות והציבור הרחב. ממצאי **בצלם** מבוססים על עבודת שטח ותחקירים עצמאיים וכן על מקורות רשמיים, עתונות, ונתוני ארגוני זכויות אדם ישראלים, פלסטיניים ובינלאומיים.

תחקיר וכתיבה: איריס גילר

עבודת שטח: באסם עיד, פואד אבו-חאמד

עריכה לשונית: רני טלמור

עריכה גראפית: דינה שר

בשער: שני סוגים של תחמושת "גומי" הנמצאים כיום בשימוש כוחות הביטחון (צילום: אור-רב צרפתי)

החתימה על 'הצהרת העקרונות' בין ישראל לאש"פ ב-13.9.93, נהרגו מכדורים אלה לפחות 16 פלסטינים, **שבעה** מהם מתחת לגיל 17.¹

בדו"ח זה נבחן את השימוש שעושים כוחות הביטחון בתחמושת "גומי" בשטחים לנוכח המספר הגבוה של ההרוגים. ננתח את הוראות הפתיחה באש המתייחסות לירי כדורי "גומי" ונצביע על הבעייתיות הקיימת ביישומן. כמו כן נתאר את מדיניות ההעמדה לדין של הפרקליטות, בנוגע לירי כדורי פלדה מצופים גומי, והשלכותיה.

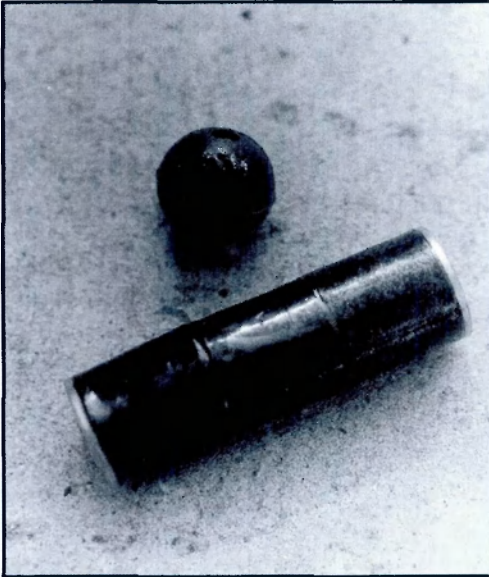
הדו"ח מבוסס על מידע שנאסף **בצלם** הכולל עדויות, נתונים ותשובות שהתקבלו מהפרקליטות ודובר צה"ל. כמו כן הסתמכנו על חוות דעת רפואית-משפטית שכתב ד"ר רוברט קירשנר על ה"היבטים המשפטיים של פציעות מכדורי גומי". בנוסף נעזרנו בדיעות וכתבות שהתפרסמו בעיתונות בנושא זה.

לצורך פיזור הפגנות בשטחים משתמשים כוחות הביטחון, בין השאר, בכדורי "גומי", שהם כדורי פלדה מצופים בשכבה דקה של גומי. השימוש בכדורים אלה לצורך פיזור הפגנות נובע מהתפיסה של מערכת הביטחון שכדורים ה"גומי" הינם קטלנים פחות מאש חיה, ולפיכך מתאימים לשימוש במצבים בהם לא נשקפת סכנת חיים למי מאנשי כוחות הביטחון או לכל אדם אחר. בהוראות הפתיחה באש נקבעו מספר כללים המגבילים את השימוש בכדורי פלדה מצופים גומי, מתוך מטרה מוצהרת למנוע ירי בלתי מבוקר על מפגינים, העלול לגרום לנזקי גוף חמורים או לאובדן חיים.

על-פי נתוני **בצלם** נהרגו בשטחים מינואר 1988 ועד סוף נובמבר 1988, לפחות 58 פלסטינים מירי כדורי פלדה מצופים גומי. מבין ההרוגים 28 היו ילדים מתחת לגיל 17, מתוכם 13 מתחת לגיל 13. מאז

1. נתונים אלה חלקיים כיוון שבמקרים רבים לא מבוצעות נתיחות שלאחר המוות ולא ניתן לקבוע בוודאות את סוג הקליע. סביר לפיכך להניח שמספר ההרוגים מפגיעת כדורי פלדה מצופים גומי גדול יותר.

כדורי ה"גומי"

שני סוגים של תחמושת "גומי" הנמצאים כיום בשימוש כוחות הביטחון (צילום: אור-רב צרפתי)

בחוות דעת רפואית-משפטית שנתן ד"ר רוברט קירשנר ל**בצלם**, לגבי השימוש בכדורי "גומי", הוא קובע כי כדורים אלה, "יכולים לגרום לכאב עז ולרמות שונות של פציעה. גם כאשר השימוש בהם נעשה בהתאם להוראות, עלולים רבים מהם לגרום למותם של אנשים פגיעים, בעיקר ילדים, קשישים ובעלי מחלות רקע כמו מחלות לב."⁶

בשנים הראשונות של האינתיפאדה, נהרגו פלסטינים רבים מאש חיה במהלך פיזור הפגנות. מספרם הגבוה של הנפגעים והלחץ הציבורי שבא בעקבותיו הביא את כוחות הביטחון לחפש אמצעי פחות קטלני לפיזור הפגנות.² במכתב מדובר צה"ל ל**בצלם** הובא הרקע לשימוש בכדורי "גומי":³

1. בשלב הראשון הוכנסו לשימוש בשנת 89 כדוריות הגומי. לאחר שכדוריות אלו הוכחו כלא יעילות הוכנסו לשימוש קליעי הפלסטיק. קליעים אלו מדויקים יותר אולם פגיעתם היתה קשה יותר מהמתוכנן ולכן הוכנסו בשנת 1990 לשימוש כדוריות הגומי בעלות ליבת הפלדה.

2. הצורך באמצעי לפיזור הפגנות שאינו הורג הביא לשימוש בקליעי הפלסטיק וכדוריות הגומי.

על-פי נתוני **בצלם** נהרגו ב-1988 **חמישה** פלסטינים מיירי כדורי פלדה מצופים גומי. נתון זה סותר את הנאמר במכתב שלעיל, לפיו רק ב-1989 הוכנסו כדורי ה"גומי" לשימוש.

ל**בצלם** ידוע על שני סוגים של תחמושת "גומי" הנמצאים כיום בשימוש אנשי כוחות הביטחון. סוג אחד הם כדורי פלדה מצופים שכבה דקה של גומי. קוטר הכדורים הוא 1.5 סנטימטר ומשקלם 20 גרם. כדורים אלו מתפזרים מתוך מיכל המורכב על קנה הרובה.⁴ סוג אחר הם גלילי פלדה מצופים שכבה דקה של גומי שקוטרים 1.7 סנטימטר ומשקלם 50 גרם. גליל ה"גומי" נורה מצינור מתכת המוברג על קנה הרובה.⁵ בזמן הירי מתפרק גליל ה"גומי" לשלושה חלקים.

2. ר': אמנון סטרשנוב, **צדק תחת אש**, הוצאת ידיעות אחרונות, תל-אביב, 1994 עמ' 147-148;

Yaron Ezrahi. **Rubber Bullets**, Farrar, Straus and Giroux, New York, 1997, p. 213

3. מתוך מכתב שנשלח מסגן אלוף אורלי גל, ראש ענף קשרי ציבור, ל**בצלם** ב-28.6.98. ר' יספח מספר 1.

4. בצה"ל מוגדר כלי נשק זה כרנ"מ (רימון גומי).

5. בצה"ל מוגדר כלי נשק זה כרומה ג"ג.

6. להרחבה בנושא סוגי כדורי ה"גומי" שבשימוש כוחות הביטחון, ומאפייניהם ר': ד"ר רוברט קירשנר, **היבטים משפטיים**

של פציעות מכדורי "גומי". נספח מספר 2.

הוראות פתיחה באש

לא נשקפת סכנת חיים לאנשי כוחות הביטחון, או לכל אדם אחר, נקבעו בהוראות מספר כללים המגבילים את השימוש בהם ואשר, אליבא דמערכת הביטחון, מונעים פגיעה חמורה או קטלנית של הכדור.

הכללים שנקבעו הינם:⁸

- מותר לירות כדורי פלדה מצופים גומי רק לאחר שאמצעים אחרים לפיזור הפגנות, כמו גז מדמיע, רימוני הלם וירי אזהרה באוויר לא הועילו;
- טווח הירי המינימלי של כדורי "גומי" הוא 40 מטר ויחל איסור חמור לירות תחמושת גומי בטווח שמתחת ל-40 מ'."
- אסור לירות כדורי "גומי" לעבר ילדים.⁹
- ירי גלילי "גומי" יבוצע רק ילעבר רגליו של אדם שזוהה כאחד המתפרעים או מידי האבנים."
- אסור לירות כדורי "גומי" בלילה, אלא אם "קיימים תנאי ראות או תאורה סבירים המאפשרים לזהות בודאות את המתפרע ורגליו."

כל חייל המשרת בשטחים מקבל פנקס בו מפורטות הוראות הפתיחה באש. בהוראות מפורטים המקרים בהם מותר לפתוח באש, ונעשית בהן הבחנה בין מצבים כמו סכנת חיים ונוהל מעצר חשוד בפשע מסוכן, בהם מותר השימוש באש חיה, לבין מצב של "התפרעות אלימה", כאשר "אין סכנת חיים מיידית." במצב זה מותר השימוש בחזיזים, רימוני הלם, כדורי פלדה מצופים גומי, גז מדמיע וקליעי פלסטיק בלבד. למעשה מתירות ההוראות ירי כדורי "גומי" גם בהפגנות "שאינן בגדר 'התפרעות אלימה'."⁷

בניגוד להסבר של דובר צה"ל לפיו "הצורך באמצעי לפיזור הפגנות שאינו הורג" הוא שהביא לשימוש בכדורי "גומי", מודעת מערכת הביטחון היטב לסכנה הטמונה בכדורים אלו. בהוראות הפתיחה באש נכתב כי "יש בכוחם של האמצעים לפיזור ההתפרעות כדי לגרום לפגיעה בגופו של אדם ואף לגרום נסיבות מסוימות לתוצאות קטלניות." עם זאת, מאחר וכדורי הפלדה המצופים גומי נועדו לשימוש במצבים בהם

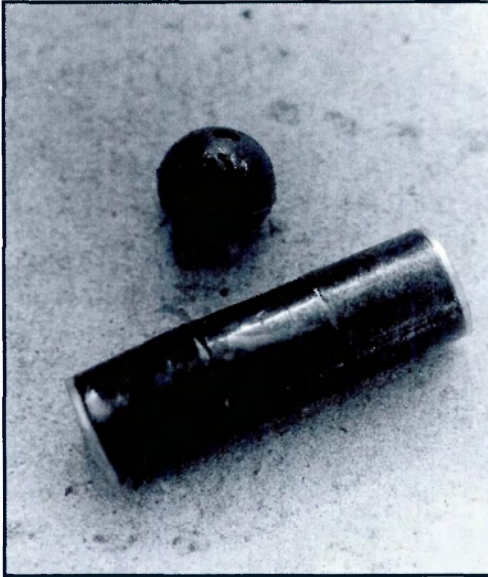
7. מתוך: פנקס כיס לחייל המשרת בפיקוד מרכז, 25.6.97. נוסח מלא של הוראות הפתיחה באש המתייחסות לפיזור הפגנות מופיע בנספח מספר 3. הוראות הפתיחה באש מהשנים 1991 ו-1993 דומות להוראות הנ"ל. בסעיפים בהם נעשה שינוי במהלך השנים יצוין הדבר בהמשך.

להרחבה בנושא הוראות הפתיחה באש ר' בצלם, פתיחה באש על-ידי כוחות הביטחון בשטחים, יולי 1990; בצלם, הריגת ילדים פלסטינים והוראות הפתיחה באש, יוני 1993; בצלם, ירי לעבר כלי רכב בשטחים על-ידי כוחות הביטחון, פברואר 1994.

8. מתוך: פנקס כיס לחייל המשרת בפיקוד מרכז, 25.6.97.

9. בהוראות הפתיחה מאש מ-1991 נכתב כי "אין לבצע ירי מכוון לעבר ילדים".

כדורי ה"גומי"

שני סוגים של תחמושת "גומי" הנמצאים כיום בשימוש כוחות הביטחון (צילום: אור-רב צרפתי)

בחוות דעת רפואית-משפטית שנתן ד"ר רוברט קירשנר ל**בצלם**, לגבי השימוש בכדורי "גומי", הוא קובע כי כדורים אלה, "יכולים לגרום לכאב עז ולרמות שונות של פציעה. גם כאשר השימוש בהם נעשה בהתאם להוראות, עלולים רבים מהם לגרום למותם של אנשים פגיעים, בעיקר ילדים, קשישים ובעלי מחלות רקע כמו מחלות לב."⁶

בשנים הראשונות של האינתיפאדה, נהרגו פלסטינים רבים מאש חיה במהלך פיזור הפגנות. מספרם הגבוה של הנפגעים וההלחץ הציבורי שבא בעקבותיו הביא את כוחות הביטחון לחפש אמצעי פחות קטלני לפיזור הפגנות.² במכתב מדובר זה¹ ל**בצלם** הובא הרקע לשימוש בכדורי "גומי".³

1. בשלב הראשון הוכנסו לשימוש בשנת 89 כדוריות הגומי. לאחר שכדוריות אלו הוכחו כלא יעילות הוכנסו לשימוש קליעי הפלסטיק. קליעים אלו מדויקים יותר אולם פגיעתם היתה קשה יותר מהמתוכנן ולכן הוכנסו בשנת 1990 לשימוש כדוריות הגומי בעלות ליבת הפלדה.
2. הצורך באמצעי לפיזור הפגנות שאינו הורג הביא לשימוש בקליעי הפלסטיק וכדוריות הגומי.
- על-פי נתוני **בצלם** נהרגו ב-1988 **חמישה** פלסטינים מירי כדורי פלדה מצופים גומי. נתון זה סותר את הנאמר במכתב שלעיל, לפיו רק ב-1989 הוכנסו כדורי ה"גומי" לשימוש.

ל**בצלם** ידוע על שני סוגים של תחמושת "גומי" הנמצאים כיום בשימוש אנשי כוחות הביטחון. סוג אחד הם כדורי פלדה מצופים שכבה דקה של גומי. קוטר הכדורים הוא 1.5 סנטימטר ומשקלם 20 גרם. כדורים אלו מתפזרים מתוך מיכל המורכב על קנה הרובה.⁴ סוג אחר הם גלילי פלדה מצופים שכבה דקה של גומי שקוטרו 1.7 סנטימטר ומשקלם 50 גרם. גליל ה"גומי" נורה מצינור מתכת המוברג על קנה הרובה.⁵ בזמן הירי מתפרק גליל ה"גומי" לשלושה חלקים.

2. ר': אמנון סטרשנוב, **צדק תחת אש**, הוצאת ידיעות אחרונות, תל-אביב, 1994 עמ' 147-148;

Yaron Ezrahi, **Rubber Bullets**, Farrar, Straus and Giroux, New York, 1997, p. 213

3. מתוך מכתב שנשלח מטען אלוף אורלי גל, ראש ענף קשרי ציבור, ל**בצלם** ב-28.6.98. ר': נספח מספר 1.

4. בצה"ל מוגדר כלי נשק זה כרננימ (רימון גומי).

5. בצה"ל מוגדר כלי נשק זה כרומה ג"ג.

6. להרחבה בנושא סוגי כדורי ה"גומי" בשימוש כוחות הביטחון, ומאפייניהם ר': ד"ר רוברט קירשנר, **היבטים משפטיים**

של פציעות מכדורי "גומי". נספח מספר 2.

הוראות פתיחה באש

כל חייל המשרת בשטחים מקבל פנקס בו מפורטות הוראות הפתיחה באש. בהוראות מפורטים המקרים בהם מותר לפתוח באש, ונעשית בהן הבחנה בין מצבים כמו סכנת חיים ונוהל מעצר חשוד בפשע מסוכן, בהם מותר השימוש באש חיה, לבין מצב של "התפרעות אלימה", כאשר "אין סכנת חיים מיידית". במצב זה מותר השימוש בחזזים, רימוני הלם, כדורי פלדה מצופים גומי, גז מדמיע וקליעי פלסטיק בלבד. למעשה מתירות ההוראות ירי כדורי "גומי" גם בהפגנות "שאינן בגדר 'התפרעות אלימה'".⁷

בניגוד להסבר של דובר צה"ל לפיו "הצורך באמצעי לפיזור הפגנות שאינו הורג" הוא שהביא לשימוש בכדורי "גומי", מודעת מערכת הביטחון היטב לסכנה הטמונה בכדורים אלו. בהוראות הפתיחה באש נכתב כי "יש בכוחם של האמצעים לפיזור ההתפרעות כדי לגרום לפגיעה בגופו של אדם ואף לגרום נסיבות מסוימות לתוצאות קטלניות". עם זאת, מאחר וכדורי הפלדה המצופים גומי נועדו לשימוש במצבים בהם

לא נשקפת סכנת חיים לאנשי כוחות הביטחון, או לכל אדם אחר, נקבעו בהוראות מספר כללים המגבילים את השימוש בהם ואשר, אליבא דמערכת הביטחון, מונעים פגיעה חמורה או קטלנית של הכדור.

הכללים שנקבעו הינם:⁸

- מותר לירות כדורי פלדה מצופים גומי רק לאחר שאמצעים אחרים לפיזור הפגנות, כמו גז מדמיע, רימוני הלם וירי אזהרה באוויר לא הועילו;
- טווח הירי המינימלי של כדורי "גומי" הוא 40 מטר ו"חל איסור חמור לירות תחמושת גומי בטווח שמתחת ל-40 מ'".
- אסור לירות כדורי "גומי" לעבר ילדים.⁹
- ירי גלילי "גומי" יבוצע רק "לעבר רגליו של אדם שזוהה כאחד המתפרעים או מידי האבנים".
- אסור לירות כדורי "גומי" בלילה, אלא אם "קיימים תנאי ראות או תאורה סבירים המאפשרים לזהות בודאות את המתפרע ורגליו".

7. מתוך: פנקס כיס לחייל המשרת בביקוד מרכז, 25.6.97. נוסח מלא של הוראות הפתיחה באש המתייחסות לפיזור הפגנות מופיע בנספח מספר 3. הוראות הפתיחה באש מהשנים 1991 ו-1993 דומות להוראות הני"ל. בסעיפים בהם נעשה שינוי במהלך השנים יצוין הדבר בהמשך.

להרחבה בנושא הוראות הפתיחה באש ר' בצלם, פתיחה באש על-ידי כוחות הביטחון בשטחים, יולי 1990; בצלם, הריגת ילדים פלסטינים והוראות הפתיחה באש, יוני 1993; בצלם, ירי לעבר כלי רכב בשטחים על-ידי כוחות הביטחון, פברואר 1994.

8. מתוך: פנקס כיס לחייל המשרת בביקוד מרכז, 25.6.97.

9. בהוראות הפתיחה מאש מ-1991 נכתב כי "אין לבצע ירי מכוון לעבר ילדים".

נתונים

במהלך החודשים נובמבר-דצמבר 1995 נסוגו כוחות צה"ל מערי הגדה הגדולות. כתוצאה מכך הצטמצם החיכוך בין כוחות הביטחון לבין תושבי הגדה. למרות זאת נהרגו מינואר 1996 ועד נובמבר 1998 12 תושבים פלסטינים, בהם חמישה ילדים, מירי כדורי פלדה מצופים גומי. חמישה מההרוגים נפגעו בחברון, שחלקה עדיין נמצא בשליטת ישראל.

למרות הכללים המפורטים בהוראות הפתיחה באש מאז ינואר 1988 ועד היום נהרגו עשרות פלסטינים ומאות נפצעו מכדורי פלדה מצופים גומי.

הנתונים המובאים להלן הם נתונים חלקיים כיוון שבמקרים רבים לא מבוצעות נתיחות שלאחר המוות ולא ניתן לקבוע בודאות את סוג הקליע. סביר לפיכך להניח שמספר ההרוגים מפגיעת כדורי "גומי" גדול יותר.

א. ההרוגים:10

שנים	ילדים	בוגרים	סה"כ
1988	1	4	5
1989	12	11	23
1990	6	2	8
1991	1	3	4
1992	1	1	2
*1993	-	-	-
1994	2	2	4
*1995	-	-	-
1996	-	2	2
1997	4	3	7
1998(כולל נובמבר)	1	2	3
סה"כ	28	30	58

* אין בידי **בצלם** נתונים על פלסטינים שנהרגו בשנים אלה מכדורי פלדה מצופים גומי.

10. תשעה מתוך 58 ההרוגים נפגעו מירי של שוטרי מג"ב.

ב. פצועים:

קהה (severe blunt trauma injury), וכדורי גומי גליליים גורמים אף יותר נזק, מאחר והם מסתחררים כאשר הם פוגעים בגוף. קיים אפקט קריעה או שישוע גדול יותר, לעתים קרובות תוך פעירת חורים, ונזק פנימי רב יותר נגרם לאורך מסלולם של קליעים אלה. למרות שלעיתים רחוקות הם חודרים עמוק, מאחר ואנרגיית התנועה שלהם מתפזרת ברקמות השטחיות, די בחדיה של סנטימטרים בודדים על-מנת להגיע למוח, לחלל הבטן ובית החזה, ללב, לריאות, לכבד, למערכת העיכול או לעמוד השדרה. פציעות מכדורי גומי בעמוד השדרה יצרו שיתוק בחלק הגוף התחתון ושיתוק בארבעת הגפיים. בעוד שלפציעות חודרניות, בעיקר בראש, סבירות גבוהה להיות קטלניות, הרי שלושה מתוך עשרה מקרי המוות שדווחו על-ידי היס ועמיתיו מניתוחים שלאחר המוות, נגרמו מפגיעות טראומה פשוטות בראש או בצוואר, עם פגיעות פנימיות שנגרמו על-ידי מעבר אנרגיית התנועה לרקמות עמוקות יותר [...] ילדים וקשישים מצויים בסיכון גדול יותר של פציעה חמורה או מוות מכדורי גומי, משום שמבנה העצמות שלהם עדין יותר, ומסת השרירים שלהם קטנה יותר. ילדים קטנים, בשל גודלם, מועדים יותר לפגיעות בחלק הגוף העליון, בין אם ישירות או על-ידי כדורי גומי הניתזים מהקרקע.¹¹

לא ניתן להציג נתונים מדויקים בנוגע למספר הפלסטינים שנפגעו מכדורי "גומי", שכן פצועים רבים, שפגיעותיהם קלות אינם מגיעים לבתי-החולים ולמרפאות ולכן אינם מופיעים ברישומים. עם זאת, מנתוני משרד הבריאות הפלסטיני ניתן ללמוד כי במהלך השנתיים האחרונות בלבד נפצעו מאות אנשים מירי כדורי "גומי". עשרות מהם נפגעו בחלק גופם העליון למרות שההוראות מתירות ירי לעבר רגלי המתפרעים בלבד. לדוגמא:

- בין ה-21.3.97 ל-30.3.97, נפגעו בעת פיזור הפגנות לפחות 494 פלסטינים. 233 מהם נפגעו מכדורי "גומי", 95 מתוכם נפצעו בפלג גופם העליון.
- במהלך חודש אפריל, 1997, נפגעו בעת פיזור הפגנות לפחות 136 פלסטינים. 73 מהם נפגעו מכדורי גומי, 31 מתוכם נפצעו בפלג גופם העליון.

על הנזקים העלולים להגרם כתוצאה מפגיעת כדור "גומי" כתב ד"ר רוברט קירשנר את הדברים הבאים:

הרס הרקמה שנגרם מכדור מתכת מצופה גומי החודר את העור הוא גדול בהרבה מזה שנגרם על-ידי כדור רגיל, אשר קורע את העור ביתר קלות בשל מבנהו האוירודינמי וקוטרו הקטן יותר. הפגיעות נוטות להיות פציעות חמורות מחבלה

ההוראות במבחן המציאות

בפרק זה נציג את הקושי ביישום ההוראות כפי שהוא מצטייר מתשובות הפרקליטות הצבאית. בפרק נדון במקרי-מוות שנגרמו, לטענת הפרקליטות, כתוצאה מגורמים שאינם בשליטת החיילים.

א. אומדן מרחק

ההוראות מתירות ירי כדורי פלדה מצופים גומי רק בטווח של מעל 40 מטר, משום שפגיעתו של כדור הנורה מתחת לטווח זה עלולה להיות קטלנית. על-מנת לעמוד בהגבלה זו על אנשי כוחות הביטחון להיות מסוגלים להעריך מרחקים בצורה מדויקת. הערכת מרחקים אינה משימה פשוטה בחיי היומיום, קל וחומר בעיצומה של הפגנה סוערת. במצב זה נמצאים החיילים והמפגינים בתנועה ולכן המרחק ביניהם אינו קבוע. טעות של החיילים בהערכת מרחק עלולה להסתיים במוותו של אדם.

אמנון סטרשנוב, שהיה הפרקליט הצבאי הראשי בשנים הראשונות של האינתיפאדה, התייחס לבעיה של הערכת מרחקים על-ידי חיילים בנוגע לירי קליעי פלסטיק:

טווח זה [של 60 מטר א"ג] עדיין נראה בעיני מסוכן במידה מסוימת, וסברתי כי לחיילים יהיה קושי לא מבוטל בהערכת מרחקים, כאשר טעות של מספר מטרים לכאן או לכאן, עלולה לגרום לפגיעות רבות מדי ולאובדן חיי אדם. עוד סברתי כי גם בעת השיקולים אם להעמיד חייל לדין על כך שסטה מהוראות הבטיחות הנוגעות לטווח הירי, יהיה קשה לבוא עמו חשבון על כך שטעה בהערכת המרחק במטרים ספורים. ואכן מעולם לא הוגש כתב אישום לבית דין צבאי כנגד חייל על כך שסטה, שלא במתכוון, מטווחי הירי.¹²

בסופו של דבר נקבע טווח של 70 מטר לירי כדורי פלסטיק, למרות הידיעה כי החיילים יתקשו בהערכת

המרחקים, וכי טעויות עלולות להסתיים במוותם של תושבים פלסטינים.

ב. "מגיחים במפתיע"

פעמים רבות מתקיימות הפגנות בתוך ישובים. ילדים עשויים לקחת חלק בהפגנה או להיקלע לסביבתה בדרך מקרה. ההוראות אוסרות אמנם במפורש על ירי לעבר ילדים, אך מתשובות הפרקליטות הצבאית עולה כי למרות איסור זה עלולים ילדים להיפגע ולהיהרג בשעת פיזור הפגנות, אם משום שהחיילים לא הבחינו בהם, או אם משום שהילדים 'הגיוחו במפתיע' או 'נכנסו לקו הירי'. ההוראות לא יכולות למנוע, ולא מנעו, פגיעות. לעיתים קטלניות, בילדים. להלן שתי דוגמאות:

נזאר עטייה אל-פוראני, בן שנתיים, נורה ונהרג מכדור פלדה מצופה גומי במחנה הפליטים שאטי שברצועת עזה ב-12.10.89. **בצלם** פנה לצה"ל וביקש לקבל את תוצאות חקירת מצי"ח בנוגע לנסיבות מותו. במכתב שנתקבל מדובר צה"ל, פורטה תשובת הפרקליטות:

הירי בוצע בהתאם להוראות. הפעוט נפגע כנראה בעת שעמד בקו הירי והיה מוסתר. החייל היורה לא הבחין בו כאשר ביצע את הירי. לאור האמור החליט הפרקליט לסגור את תיק החקירה ללא נקיטת הליכים משפטיים.¹³

תשובה דומה התקבלה בנוגע לירי בשאפיק מהאר מחמוד א-שווא, בן ה-10 שנהרג מפגיעת כדור פלדה מצופה גומי ב-3.4.94. בשכונת שגייעיה בעזה. **בצלם** פנה לפרקליטות הצבאית חמישה חודשים לאחר האירוע וביקש לקבל את תוצאות החקירה. כשלוש שנים לאחר האירוע התקבלה תשובת הפרקליטות:

המנוח השתתף או נקלע למקום בו היו ידויו אבנים והתפרעויות. חייל צה"ל ירה, כדין ועפ"י פקודה, ירי כדור גומי לעבר מסית ראשי ובשל

12. אמנון סטרשנוב, **צדק תחת אש**, עמ' 149. בנוגע למדיניות העמדה לדין ר' להלן עמ' 14-15.

13. מכתב מדובר צה"ל ל**בצלם**, 12.8.91. ר' גם מכתב מחיים ישראלי לעו"ד משה כהן מהאגודה לזכויות האזרח, מתאריך 25.1.91.

חייל יורה כדורי "גומי" (צילום: מיקי קרצמן)

היציבות האווירודינמית הנובעת מצורתם הכדורית או הגלילית, מהאופן שבו הם נורים מהמיכל ובשל הסבירות לנתז (ריקושט).¹⁵

בדור כראדה, בת 42, נפגעה ונהרגה מכדור "גומי" ב-28.5.90, בשעה שעמדה בחזית ביתה בשכונת ראס אל-עין בשכם.¹⁶ תשובת הפרקליטות לפניית **בצלם**, בנוגע לתוצאות החקירה של המקרה, נמסרה על-ידי דובר צה"ל:

המנוחה נהרגה מקליע גומי מרובהו של חייל, אשר החטיא ופגע בה. החייל כיוון לעבר מתפרעים שיידו אבנים על אמבולנס צבאי. התיק נסגר בהוראת הפרקליט, ללא נקיטת אמצעים משפטיים.¹⁷

סיהאם אחמד מורשד עיסא, בת 37, אם לחמישה ילדים, תושבת כפר עקב שבנפת רמאללה נורתה על-ידי כוחות הביטחון בשעה שערכה קניות במרכז רמאללה ב-11.6.94. חברתה שריפה עארף אחמד

צרוף נסיבות מקרי ולא צפוי, כיוון שהילד הגיח במפתיע מ"שטח מת", מבחינת שדה הראייה של היורה, נפגע הילד. אשר על-כן לא ננקטו צעדים כלשהם נגד היורה.¹⁴

ג. "החייל החטיא..."

ההוראות מתירות ירי לעבר אנשים הלוקחים חלק פעיל בהפגנה אלימה. מתשובות הפרקליטות הצבאית עולה כי לא פעם נגרמת פגיעה קטלנית בעוברי אורח תמימים בעת פיזור הפגנה, כתוצאה מ'החטאה' של חייל, 'סטייה של כדורי' או 'ירי בלתי מכוון'.

תשובות הפרקליטות מתייחסות למקרי מוות אלו כאל מקרים חריגים. אולם כפי שקובע ד"ר רוברט קירשנר בחוות דעתו, אחד המאפיינים של כדורי ה'גומי' הוא "חוסר היכולת לקבוע במדויק היכן ייפגעו, בשל אי

14. מכתב מאלי"מ עינת רון, תובעת צבאית ראשית, לבצלם 20.7.97.

15. ר' נספח מספר 2.

16. הארץ, 31.5.90, חדשות, 31.5.90; על המשמר, 31.5.90.

17. מכתב מדובר צה"ל לבצלם, 12.8.91.

סופראן שהייתה עמה מסרה בעדותה ל**בצלם** את הדברים הבאים:¹⁸

[...] בשעה 13:00 יצאנו כולנו משוק הירקות והגענו לכביש הראשי ירושלים-רמאללה. היה שם פקק של מכוניות, שמעתי יריות אך לא התייחסתי. סיהאם ניגשה למוכר של אביזרי תפירה כדי לקנות מחטים. המוכר הציג בפניה סוגים שונים של מחטים. עמדתי יחד איתה ובדקתי את המחטים. פתאום סיהאם נפלה. נבהלתי והתכופתי מיד לראות מה קרה. ראיתי דם רב יורד מראשה בצד ימין. התחלתי לצעוק. מיד הגיעו למקום צעירים, אספו אותה והעלו אותה לרכב שלהם. ברגע שהרכב התחיל לנסוע ראיתי ארבעה חיילים רצים אחרי הרכב תוך כדי ירי. שמעתי אותם צועקים בעברית אך לא הבנתי. הרכב המשיך לנסוע ולא עצר. לא ראיתי מאיזה כיוון הגיעו החיילים [...] כשהגעתי לבית החולים נודע לי על מותה. לאחר מכן דיברתי עם ד"ר אחמד רשיד מוסא, שכן שלנו, רופא בבית החולים של רמאללה שטיפל בסיהאם. הוא אמר לי שכדור

גומי נכנס לראשה מצד ימין הזיז את המוח ונשאר בפנים.

תשובת הפרקליטות בנוגע לתוצאות החקירה של המקרה הייתה כדלקמן:

[...] במהלך התפרעויות בעיר רמאללה בתאריך 11.6.94 נעשה שימוש בכדורי גומי, הן על-ידי חיילי צה"ל והן על ידי שוטרי מג"ב, וכי הירי היה מוצדק בנסיבות העניין. המנוחה נפגעה, ככל הנראה, כתוצאה מירי בלתי מכוון, שבוצע במהלך ההתפרעויות.¹⁹

במקרים שלעיל טענה הפרקליטות הצבאית כי מותם של הנפגעים נגרם כתוצאה מגורמים שאינם בשליטת החיילים, אשר פעלו בהתאם להוראות. אם נקבל טענה זו הרי שמותם של עשרות פלסטינים, מחציתם ילדים, מלמד על הקושי ליישם את ההוראות, ודי היה בהם כדי להביא לשינוי של ההוראות. הפרקליטות הצבאית כופרת בכך ואינה רואה מקום לשינוי ההוראות, ובצה"ל ככלל לא נבחנה האפשרות להפסיק את השימוש בכדורי "גומי".²⁰

18. העדות נגבתה בידי באסם עיד בבית העדה בכפר עקב ב-12.6.94.

19. מכתב מסרן אודי בן אליעזר תובע צבאי, בשם פרקליט פיקוד מרכז, ל**בצלם**, 11.6.96.

20. עמדת הפרקליטות הצבאית נמסרה לעובדי **בצלם** בפגישה שנערכה עם הפרקליט הצבאי הראשי, תא"ל אורי שוהם, ב-

27.7.98. עמדת צה"ל מופיעה בנספח מספר 1.

י'ר' בניגוד להוראות

מעדויות שגבה **בצלם** עולה כי לא פעם יורים מלכתחילה אנשי כוחות הביטחון כדורי "גומי" בניגוד להוראות. התוצאות, לעתים, קטלניות. בחלק מהמקרים מודים כוחות הביטחון כי הירי בוצע בניגוד להוראות.

א. עלי מוחמד איבראהים ג'ואריש

ב-11.11.97 נפצע עלי מוחמד איבראהים ג'ואריש, בן ה-8, מכדור "גומי" שנורה על-ידי חייל צה"ל וחדר למוחו. הוא מת מפצעיו כעבור ארבעה ימים בבית החולים הדסה עין-כרם. בעיתון **הארץ** נכתב כי: "ימהתחקיר מתברר כי חיילי צה"ל פעלו לפי הנהלים. הם ירו לעבר קבוצת מבוגרים שיידו אבנים בעוד הילד, שנקלע למקום, ספג כדור ונהרג." באותה ידיעה צוטט מקור צבאי בכיר כדלקמן: "זה עצוב שמת ילד, וגם קשה לומר, אבל הוא נהרג לפי הפקודות."²¹

יואל גרינברג, כתב הניו-יורק טיימס, היה עד ראיה לאירוע, ומעדות שמסר **בצלם** מצטיירת תמונה שונה, לפיה הפרו החיילים כמעט כל מגבלה המופיעה בהוראות הפתיחה באש:²²

ב-11.11.97, בסביבות השעה 14:15, נסעתי לקבר רחל כדי לסקר את טקס פתיחת הקבר המשופץ, בשעה 16:00. לאחר שהטקס הסתיים הלכתי למחנה עאידה, שם התרחש עימות בין חיילים לצעירים. מאחורי קבר רחל ראיתי כמה עשרות ילדים שעמדו ליד צמיגים, שכנראה בערו לפני שהגעתי למקום. רוב הילדים היו בסביבות גיל עשר. עמדתי במרחק של כ-50-70 מטר מהם, ליד קבוצת חיילים שעמדה ליד הקבר. על הכביש היו אבנים, כנראה מעימות שהתרחש קודם. בזמן

שהייתי במקום ראיתי זריקת אבן אחת. זה כנראה היה כבר הסוף של האירוע. החיילים צפו במתרחש. בשלב מסוים ראיתי קבוצת חיילים שהגיעה באיגוף מכיוון צפון ויצאה מול הילדים. לא יודע כמה חיילים היו באותה קבוצה.

החיילים השתלטו על שלושה ילדים שנראו לי כבני עשר, הובילו אותם במעלה הכביש, הושיבו אותם בכינה, קשרו להם את הידיים ושמרו עליהם. בזמן שהשלושה האלו נתפסו, שאר הילדים התפזרו בריצה. באותו הרגע אחד החיילים כרע ברך וכיוון את הרובה שלו לעבר הילדים. הוא ירה ירייה אחת לכיוון הילדים הבורחים. לדעתי זה היה כדור גומי לפי קול הירי ולפי ניסיוני, אבל אני לא בטוח בכך. כשהחייל ירה הוא היה במרחק של כ-15-20 מטר

מהבורחים. בשלב של תפיסת הילדים ובריחת הילדים לא נזרקו אבנים. לאחר הירי כל החיילים נסוגו לאחור. כאשר החיילים נסוגו הבחנתי בילד כבן 9 או 10 שוכב על האדמה ללא תנועה. לאחר זמן קצר הגיע אליו מבוגר והתחיל לנופף בידים ולסמן שיביאו אוטו. מיד רצתי לכיוון הילד. ראיתי מספר גברים מרימים אותו ומכניסים אותו לתוך אוטו פרטי. הם לקחו אותו לבית חולים. למיטב זכרוני ראיתי פציעה בצד ימין של המצח והמון דם. אחר כך הרופאים בבית החולים אל-מוקאסד ובבית ג'אלה אמרו לי שהמוח של הילד היה בחוץ.

מספר ימים לאחר האירוע שלח **בצלם** מכתב לפרקליטות הצבאית וצירף אליו את עדותו של יואל גרינברג. במכתב ביקש **בצלם** לקבל מידע על תוצאות חקירת האירוע. עם פרסום דו"ח זה, כשנה לאחר הריגתו של עלי ג'ואריש, טרם הסתיימה חקירת נסיבות מותו.²³

21. הארץ, 19.11.97.

22. העדות נגבתה בידי פואד אבו חאמד בבית החולים הדסה עין-כרם ב-13.11.97.

23. מכתב מאל"מ עינת רון, תובעת צבאית ראשית, שנמסר לאנשי **בצלם** בפגישה עמה ב-27.7.98.

ב. עזאם ג'אמיל חאמד נסאסרה

ועל כן הרופאים לא יכלו לקבוע איזה סוג קליע פגע במנוח, ולא ניתן היה לקבוע קשר סיבתי בין המוות לבין הירי.

הפרקליטות החליטה לסגור את התיק ללא נקיטת אמצעים משפטיים כלשהם, זאת למרות ממצאי התחקיר. בתשובת הפרקליטות אין כל התייחסות לעובדה כי בתחקיר שקיים מפקד האוגדה נקבע במפורש כי עזאם נסאסרה נהרג על-ידי חיילי צה"ל שירו בניגוד להוראות.

עלי ג'ואריש ועזאם נסאסרה נהרגו מפגיעת כדור "גומי" בראשם. **לבצלם** ידוע כי 41 מ-58 הפלסטינים שנהרגו מירי כדורי "גומי" נפגעו בראשם (בקרקפת, בפנים ובעיניים) ו**חמישה** נוספים נפגעו בחזה.²⁵ כמחצית מן ההרוגים היו ילדים. זאת למרות שההוראות מתירות לחיילים לכוון לעבר רגלי הימתפרעים' בלבד ולמרות האיסור לירות לעבר ילדים כדורי פלדה מצופים גומי.

ג. באסם עיסא סכאז

באסם עיסא סכאז, בן 21, נורה ונהרג מכדור "גומי" ב-12.6.88 במחנה הפליטים גינין. בעקבות זאת הוגש כתב אישום נגד שני קצינים, אחד בדרגת סרן ואחר בדרגת רב-סרן, באשמת שימוש בלתי חוקי בנשק ושימוש בו בניגוד להוראות הצבא. לפי ידיעות שפורסמו בעיתונות טענה התביעה הצבאית כי השניים ירו בבאסם סכאז ממרחק של 7 מטרים למרות שמפקדם הורה להם כי אין לירות כדורי "גומי" מתחת לטווח של 15 מטר. בפברואר '90 החליט הפרקליט הצבאי הראשי, תא"ל אמנון סטרשנוב, לבטל את כתב האישום.²⁶

עזאם ג'אמיל חאמד נסאסרה, בן 18, נורה ונהרג מכדור פלדה מצופה גומי ב-24.6.94 בשכם. בעיתון הארץ מיום ה-13.7.94 נכתב בנוגע למקרה זה:

[...] מפקד האוגדה, אלוף שאול מופז, קיים אף הוא תחקיר מיוחד, בו נתגלו ליקויים קשים בתפקוד הכוחות. התחקיר קובע, בין היתר, כי: "תוצאות האירוע אינם טובות מאחר ונהרג תושב מקומי כאשר לא נשקפה סכנת חיים לכוחות צה"ל, ביצוע ירי גומי מטווח של 20 מטר – לא תקין; התושב נפגע בחלק העליון של גופו – לא תקין; הירי בוצע מרובה עם כדורי גומי באופן שאינו על-פי הנהלים – לא תקין; חייבים לבצע תדריכים טרם ביצוע המשימה על ידי קצין, דבר שלא בוצע – לא תקין."

בצלם פנה לפרקליטות הצבאית וביקש לדעת האם ננקטו צעדים משפטיים נגד החיילים שירו בעזאם נסאסרה. כשלוש שנים לאחר האירוע מסרה הפרקליטות את הפרטים הבאים:²⁴

בתאריך 24.6.94, נתקל כוח צה"ל שהיה בסיוור, במידי אבנים. במהלך ההיתקלות נורו מספר כדורי גומי לעבר מידי האבנים, במהלך הירי לא זוהו פגיעות. בתאריך זה שודרה בטלביזיה הישראלית כתבה בה נראה תושב מקומי שנפגע מירי חיילי צה"ל והתמוטט. משחזור ובדיקת מקום הצילום, הסתבר כי המנוח נפגע, ככל הנראה, מירי כדורי גומי. בדיקה העלתה כי גופת המנוח הובאה לביה"ח, פעולות החייאה בוצעו ללא הועיל. בגופה אובחנה פגיעת ירי בחזהו של המנוח. כעבור כ-10 דקות מקביעת מותו, נחטפה הגופה

24. מכתב מאלי"מ עינת רוך, תובעת צבאית ראשית, **לבצלם**, 20.7.97.

25. לגבי 12 המקרים הנוותרים אין בידי **בצלם** נתונים לגבי מקום הפגיעה בגוף.

26. הארץ, 14.2.90; על המשמר, 14.2.90.

חקירה והעמדה לדין

בנוגע למקרים בהם ננקטו צעדים משפטיים נגד החיילים היורים:

- במקרה אחד הועמד היורה לדין פלילי, לאחר שיצא מתחולת חוק השיפוט הצבאי. המשפט הסתיים בזיכוי הנאשם.
- במקרה אחד הועמד איש כוחות הביטחון לדין בבית דין צבאי והורשע בהריגה, עדות שקר והדחת עדים. בית הדין גזר עליו 21 חודשי מאסר בפועל ושנתיים מאסר על-תנאי.²⁷
- במקרה אחד הסתיימה החקירה בהעמדת קצין לדין משמעתי בגין התרשלות במילוי תפקידו ושימוש בלתי חוקי בנשק. חייל נוסף שהיה מעורב באירוע קיבל הערה בתיקו.

את השיקולים שהנחו את הפרקליטות הצבאית בכל הנוגע למדיניות ההעמדה לדין, לפחות בשנים הראשונות לאינתיפאדה, ניתן למצוא בדברים שכתב מאוחר יותר אמנון סטרשנוב, מי שהיה אז הפרקליט הצבאי הראשי:

...היינו מודעים למצבם הקשה של החיילים, לפרובוקציות מולן הם עומדים ולמשימות המוטלות עליהם, להן אינם מורגלים ומתורגלים. לכן קבענו לגביהם אמות-מידה מקילות ביחס לתקופות קודמות. קביעה זו התבטאה, לעיתים תכופות, בסוג העבירות אותן ייחסנו לחיילים, במידת העונש שביקשו התובעים הצבאיים להטיל עליהם ובעיקר בשיקולים שהנחו אותנו להעמיד חייל לדין בפני בית-הדין צבאי או להסתפק בהעמדתו לדין משמעתי או בהליכים מנהליים כנגדו...

...במסגרת השיקולים להעמדה לדין, ותוך התחשבות מרבית ב"מקדם האינתיפאדה"²⁸, התלבטנו לא מעט לגבי סעיפי האשמה אותם מן הראוי היה לייחס לחיילים הנאשמים. גם כאן הפעלנו גישה מקילה ולא נהגנו על-פי הכלל של

שני המקרים האחרונים, בהם קבעו גורמים צבאיים במפורש כי החיילים ירו בניגוד להוראות, אך בסופו של דבר נסגרו התיקים ללא נקיטת צעדים משפטיים, מהווים חלק בלתי נפרד ממדיניותה של הפרקליטות הצבאית בכל הקשור לטיפול במקרים בהם נהרגו פלסטינים בשטחים על-ידי כוחות הביטחון.

בצלם עוקב שנים רבות אחר חקירות מצ"ח וטיפול הפרקליטות בתיקים הנוגעים למקרי מוות של פלסטינים מידי כוחות הביטחון. הנתונים בנוגע לחקירת מותם של 49 הפלסטינים, מבין 58 ההרוגים, שנפגעו מידי כדורי "גומי" של חיילים, מציגים תמונה קשה בנוגע למדיניות ההעמדה לדין של הפרקליטות הצבאית:

- ב-16 ממקרי-המוות נסגרו תיקי החקירה ללא נקיטת צעדים משפטיים כלשהם נגד היורים; ב-11 מקרים, כולם של קטינים, ציינו הרשויות במפורש כי תיק החקירה נסגר שכן הירי בוצע על-פי ההוראות. בחמישה מקרים לא צוינה הסיבה לסגירת התיק.
- בשלושה מקרים לא נפתחה כלל חקירה של האירוע.
- בשלושה מקרים ננקטו צעדים משפטיים נגד אנשי כוחות הביטחון.
- ב-14 מהמקרים טרם התקבלה תשובה מהפרקליטות לגבי תוצאות החקירה. זאת למרות שחמישה מקרים ארעו לפני למעלה משש שנים וחמישה אחרים לפני למעלה משנה.
- ב-13 מהמקרים אין פניה של **בצלם** לפרקליטות הצבאית בבקשה לקבל את תוצאות החקירה. מקרים אחדים התרחשו בתקופת האינתיפאדה שקדמה להקמת **בצלם** ואילו מקרים אחרים התרחשו בחודשים הראשונים לפעילות **בצלם**, כאשר המספר הגבוה של ההרוגים לא איפשר מעקב אחר כל הרוג והרוג.

27. אלי דידי נשלח לפזר הפגנה בכפר בידו במארס 1988. יחד עם שני חבריו הוא רדף אחר יוסף אבו עווד שנפל תוך כדי מרוצה. ידי ירה רימון "גומי" בראשו של יוסף אבו עווד ממרחק שאינו עולה על מטר אחד, בעוד אבו עווד שוכב על גבו (הארץ, 13.2.95).

28. בשם "מקדם האינתיפאדה" מכנה אמנון סטרשנוב את אמות המידה המקלות שהזכיר בפסקה שלעיל.

"ייתקוב הדין את ההר". לא אחת הסתפקנו בעבירה פחותה בחומרתה, גם אם על-פי חומר הראיות ניתן היה לייחס לחייל עבירה חמורה יותר. גם לאחר שהוגשו כתבי-אישום היתה עמדתנו להסכים לקבל הודאה של הנאשם בעבירה קלה יותר, אם היה מוכן להודות בה, על-מנת שלא למצות עמו את הדין, לא בסעיפי האשמה ולא במידת העונש...²⁹

מדיניות זו, המגלה התחשבות בחיילים שירו בניגוד להוראות ומבטאת זלזול בחייהם של הפלסטינים, ושבמסגרתה נסגרים תיקים ללא נקיטת צעדים משפטיים, מעבירה לאנשי כוחות הביטחון מסר ברור לפיו הפרקליטות הצבאית לא תעמיד אותם לדין גם כאשר יגרמו למותו של אדם.

הפרקליטות האזרחית התייחסה מעט יותר בחומרה למקרים בהם ירו שוטרי מג"ב כדורי "גומי" והרגו

פלסטינים. על-פי נתוני **בצלם** מבין 58 ההרוגים **תשעה** נפגעו מירי שוטרי מג"ב.

- **בשלושה** מהמקרים הועמדו שוטרי מג"ב לדין.
- **בארבעה** מהמקרים נסגרו התיקים ללא נקיטת אמצעים משפטיים נגד היורים.
- במקרה **אחד** לא אותר התיק על-ידי המשטרה.
- במקרה **אחד** טרם התקבלה תשובה מהפרקליטות בנוגע לתוצאות החקירה.

בנוגע למקרים בהם ננקטו צעדים משפטיים נגד השוטרים היורים:

- במקרה **אחד** הסתיים המשפט בזיכוי הנאשם.
- במקרה **אחד** בוטל המשפט בגין ראיות חדשות.
- במקרה **אחד** הורשע איש כוחות הביטחון בגרימת מוות ברשלנות ונגזרו עליו שישה חודשי מאסר לריצוי בעבודות שירות ושנת מאסר על-תנאי.³⁰

29. אמנון סטרשנוב, **צדק תחת אש**, עמ' 158, 161.

להרחבה בנושא מדיניות ההעמדה לדין של הפרקליטות ר' המוקד **להגנת הפרט, בורחים מאחירות - טיפול המערכת הצבאית בתלונות של פלסטינים נגד חיילים**, ירושלים, נובמבר 1997.

30. בועז נחמני, שוטר מג"ב, הואשם כי במאי 90, במהלך מרדף אחר נערים שיידו אבנים, ירה לעבר ילד נמלט מטווח קטלני. בשעת הירי היה גבו של הילד מופנה לעברו של נחמני (**הארץ**, 26.12.93).

העובדה שכדורי ה"גומי" מותרים לשימוש לצורך פיזור הפגנות למרות היכולת הקטלנית שלהם, והעובדה שהפרקליטות הצבאית מסרבת לשנות את ההוראות למרות מותם של ילדים רבים, רק מחזקות מסקנה זו.

הנתונים על ההרוגים מכדורי פלדה מצופים גומי מלמדים כי מדובר בתחמושת קטלנית לכל דבר, שיש להתיר את השימוש בה במצב של סכנת חיים בלבד. המשך השימוש באמצעי זה לפיזור הפגנות יביא ללא ספק למותם של אנשים נוספים.

עם זאת, כל עוד נמשך השימוש בכדורי ה"גומי", על-פי ההוראות הקיימות, חובה על הפרקליטות הצבאית ועל מערכת המשפט הצבאית לאכוף את החוק על מי שירו בניגוד להוראות ולמצות עמם את הדין, באופן שיבהיר לחיילים את החומרה שבסטייה מן ההוראות. ההימנעות מהעמדתם לדין של מי שירו בניגוד להוראות, והיעדר ענישה מרתיעה נותנים לגיטימציה לירי בלתי-חוקי ולהריגתם של פלסטינים.

מדיניותה של ישראל מתירה לאנשי כוחות הביטחון לירות כדורי פלדה מצופים גומי לעבר פלסטינים לצורך פיזור 'התפרעויות אלימות' או הפגנות. כדורים אלו הם קטלנים וכתוצאה מן השימוש בהם נהרגו עד היום 58 פלסטינים, מהם 28 ילדים. נתונים אלו מצביעים על כשלון מדיניות פיזור ההפגנות של כוחות הביטחון בשטחים. כשלון זה עשוי לנבוע מאי-קיום ההוראות או מליקויים בהוראות עצמן. לטענתם של דוברים רשמיים מקוימות ההוראות, ככלל, בקפדנות. אם נקבל טענה זו, המסקנה המתבקשת היא כי שורש הבעיה בהוראות עצמן, המאפשרות הרג של חפים מפשע.

היחס לכדורי הפלדה המצופים גומי כ'קטלנים פחות' מן האש החיה מוביל ליד קלה על ההדק, גישה שזוכה לחיזוק מיחסה של הפרקליטות למקרי המוות כ"טעויות בלתי נמנעות".

יחס זה של ישראל למקרים הרבים בהם נהרגו פלסטינים, מצביע על זלזול מחפיר בחיי אדם.

צבא הגנה לישראל
יחידת דובר צה"ל
ענף קשרי ציבור
מדור הרצאות
דואר צבאי 01000
רח' איתמר בן אבי 9
64736 תל אביב
טלפקס: 03-5692129
03-5696709
2 נובמבר 1998

"בצלם"

תגובת דובר-צה"ל לדו"ח בצלם בנושא ירי כדורי גומי

דו"ח בצלם המתאר את השימוש שעושים בכדורי גומי חיילי צה"ל, מתעלם מאופי האירועים וההתקפות האלימות בנשק חם וקר על כוחות הבטחון ועל אזרחים אשר מאלצים לעתים את צה"ל לעשות שימוש באמצעי זה.

ככלל, מותר השימוש בכדורי גומי בצה"ל במסגרת פיזור הפגנות בארועים אלימים במיוחד, ורק לאחר מיצוי האפשרויות האחרות.

כלקח מארועי העבר, מתיר צה"ל כיום שימוש בכדורי גומי רק בהתאם להנחית "חונד", כלומר: מפקד שמכוון את החייל היורה למטרה ברורה וספציפית, דהיינו מחוללי ההתפרעות. לאמצעי זה איפוא, הוראות שימוש ברורות, אשר מטרתן להקטין בצורה משמעותית את שיעור הפגיעות של המתפרעים ואת חומרתן.

לסיכום, בדו"ח בצלם אין התייחסות להתפרעויות האלימות שבהן נאלצים חיילי צה"ל להשתמש באמצעים העומדים לרשותם. כמו כן איי-הדו"ח משקף את מורכבות המשימות שבהן עומדים חיילי צה"ל באיו"ש ובאזח"ע. השימוש בכדורי גומי נעשה רק לאחר מיצוי האפשרויות האחרות, באופן מאופק.

יודגש, כי כל זמן שחיילי צה"ל פעלו על פי ההוראות והנהלים, אין מקום לנקיטת הליכים משפטיים נגדם.

צבא הגנה לישראל
יחידת דובר צה"ל
ענף קשרי ציבור
דח' איתמר בן אבי"י 9
תל - אביב 64736
ד.צ. 01000
טל/פקס 5692129
DOC.00032031
28, יוני, 1998

דובר צה"ל
I.D.F. SPOKESMAN

לכבוד
איריס גילר - "בצלם"

הנדון: שימוש בקליעי גומי ע"י כוחות הבטחון.

תודה על פנייתך, להלן התייחסותנו:

1. בשלב הראשון הוכנסו לשימוש בשנת 89 כדוריות הגומי. לאחר שכדוריות אלו הוכחו כלא יעילות הוכנסו לשימוש קליעי הפלסטיק. קליעים אלו מדויקים יותר אולם פגיעתם היתה קשה יותר מהניתוחן ולכן הוכנסו בשנת 1990 לשימוש כדוריות הגומי בעלות ליבת הפלדה.
  2. הצורך באמצעי לפיזור הפגנות שאינו הורג הביא לשימוש בקליעי הפלסטיק וכדוריות הגומי.
  3. בצה"ל ישנם שני סוגים של תחמושת גומי:
    - א. ררניג - מעטפת המכילה 30 - 20 כדוריות גומי בעלות ליבת פלדה.
    - ב. שלישיות / רביעיות גלילי גומי - ניאוגדות באריזה שקופה. כיום מחליפות הרביעיות את השלישיות כדי להקטין את הנזק שנגרם בעת הפגיעה.
    4. קליעי הפלסטיק נורים בשימוש עדשה טלסקופית.
    5. ירי קליעי פלסטיק אינו נפוץ והוא נותר לחיילים אשר עברו הסמכה הכוללת הוראות בטיחות, תפעול, סכנות אפשריות והכרת העדשה הטלסקופית ואיפוסה.
    6. ירי אמצעי הגומי אינו דורש הכשרה אך החיילים עוברים אימון בנושא.
    7. בחמש השנים האחרונות לא נבחנה אפשרות להוצאת האמצעים מהמערך (פרט לאמור בסעיף 1).
- שמחנו לסייע, ואנו מבקשים כמובן את הדו"ח לפני פרסומו.

ב ב ר כ ה ,

סגן אלוף אורלי גל
ראש ענף קשרי ציבור

נספח מספר 2

היבטים משפטיים של פציעות מכדורי גומי*

מבוא

תחמושת של כוחות צבא ומשטרה ברחבי העולם כוללת מגוון של מה שמכונה כלי-נשק "לא קטלניים" לשימוש נגד אוכלוסיות אזרחיות. כלי-נשק אלה, אשר פותחו באופן ספציפי לשימוש נגד יחידים או המונים, הם "לא קטלניים" יחסית בהשוואה לשימוש בתחמושת חיה, אך זאת רק במידה והשימוש בהם נעשה באופן המומלץ. כל כלי הנשק הללו יכולים לגרום לכאב עז ולרמות שונות של פציעה. גם כאשר השימוש בהם נעשה בהתאם להוראות, עלולים רבים מהם לגרום למותם של אנשים פגיעים, בעיקר ילדים, קשישים ובעלי מחלות רקע כמו מחלות לב.

הנשק ה"לא קטלני" הוותיק והנפוץ ביותר שנועד לשימוש נגד יחידים הינו האלה. כלי נשק מודרניים יותר כוללים אקדחי הלם, מכשירי הלם חשמלי אחרים ותרסיסי פילפל.

כלי נשק שנועדו לפיזור המונים כוללים זרנוקי מים, חומרים מגרים כמו גז מדמיע, וצורות שונות של תחמושת "לא קטלנית", כולל כדורי גומי ופלסטיק במידות ובמשקלים שונים. כדורי הגומי שהוכנסו לשימוש על-ידי הבריטים בצפון אירלנד היו קליעים גליליים גדולים שמשקלם כ-150 גרם. הם נורו כקליעים בודדים מכלי-נשק שהותאמו לכך במיוחד. כדורי הפלסטיק בהם השתמשו הבריטים שקלו 135 גרם. בהשוואה לכך, כדורי הגומי בהם משתמשות הרשויות הישראליות קטנים יותר, ודומים מבחינות רבות לתחמושת של רובה ציד, עם מספר קליעים הנורים ממיכל או תרמיל אחד.

בליסטיקה בסיסית

בפתח הדיון בפציעות הנגרמות מכדורי גומי, יש לבחון קליעים אלה, בקצרה, מבחינה בליסטית. בליסטיקה היא מדע החוקר את מאפייני התחמושת הנורית מכלי נשק. לרוב נעשה הניתוח הבליסטי בשלושה שלבים – פנימי, חיזוני וטרמינלי. בליסטיקה פנימית עוסקת בתהליך המתרחש בתוך הקנה של כלי נשק כאשר נורת ירייה, תהליך שבסימו נפלטים/קליעים מהלוע. בליסטיקה חיזונית בוחנת את הפיסיקה של הקליע (הכדור) בתעופה, כולל ההשפעה של עיצוב הקליע, המסה שלו, יציבותו וחיכוך האוויר במהלך מסלולו. בליסטיקה טרמינלית עוסקת בחקר ההשפעה של הקליע על מטרתו (וכן בהשפעת המטרה על הקליע). כאשר המטרה הינה אדם, חקר הבליסטיקה הטרמינלית הינו מחקר של בליסטיקת הפגיעה!

למטרת דיון זה, די להבין שאנרגיית התנועה (או הפוטנציאל שלה) שמכיל קליע (בין אם הוא נזרק, נופל או נורה מכלי-נשק), הינה בעלת יחס ישיר למסה שלו (משקלו), ולריבוע מהירותו. לכן, כדור הכבד כפליים מכדור אחר, אך נורה באותה מהירות – יכיל אנרגיית תנועה כפולה; בעוד שכדור אשר משקלו זהה למשקל כדור אחר, אך נורה במהירות כפולה – יכיל אנרגיית תנועה גדולה פי ארבעה. כאשר קליע פוגע באדם, אנרגיית התנועה מועברת מהקליע לגוף. בפגיעה בלתי חודרנית, האנרגיה מועברת כולה באמצעות פגיעה בפני השטח של העור. בפציעות חודרניות, מתפזרת אנרגיה משמעותית כאשר הקליע מנקב את העור. כאשר הכדור חודר לתוך רקמות הגוף, אנרגיית התנועה ממשיכה להתפזר לאורך מסלול הפגיעה, בניצב לנתיב הכדור. פגיעה כזו תיצור חלל שיהיה רחב יותר סמוך לפצע החדירה, ויצטמצם עם התקדמות הכדור דרך רקמות עמוקות יותר. למאפיינים פיסיקליים אלה של פציעות קליע נודעת משמעות ביולוגית מיוחדת במהירות גבוהה, שבה עלול להיגרם נזק רב לרקמות במרחק של סנטימטרים אחדים בניצב לנתיב הפגיעה.

* הדו"ח תורגם מאנגלית לעברית על-ידי נגה קדמן. הדו"ח המקורי כלל תת-פרק על כדורי פלסטיק, שלא תורגם.

מאפייני כדורי הגומי

מאז החל צה"ל להשתמש בכדורי הגומי והפלסטיק נגד האוכלוסייה הפלסטינית, במהלך האינתיפאדה, נעשה שימוש במגוון של כדורים כאלה. למעשה, המונח "כדור גומי" אינו מתאים במידה מסוימת, שכן כדורי הגומי שבשימוש בשטחים הכבושים הינם קליעי פלדה מצופים או תערובת של גומי שהוספג מתכת (rubber compound impregnated with metal). במסגרת סקירה שעסקה בפציעות קטלניות הקשורות לשימוש בתחמושת גומי ופלסטיק במהלך האינתיפאדה, דנו ד"ר יהודה היס, מנהל המכון לרפואה משפטית, ועמיתיו, בארבעה סוגים של כדורי גומי: שני סוגים של קליעים כדוריים, בקוטר של 1.8 ס"מ כל אחד, ושני קליעים גליליים, בקוטר דומה ובאורך של 1.8 ס"מ. ההבדל בין שני הסוגים בכל קטגוריה הינו שהאחד מורכב מגומי בלבד, בעוד שהאחר הוא למעשה קליע מתכת מצופה גומי. על-פי הסקירה, משקלם של הקליעים הכדוריים והגליליים העשויים גומי בלבד הוא 8.3 גרם, מהירות הלוע שלהם היא 100-75 מטר לשנייה, ואנרגיית התנועה בלוע היא של 41.5-23.3 ג'ואול. כדורים אלה מכונים "כדורי גומי סטנדרטיים" (SRB).¹¹

כדורי הפלדה המצופים גומי, לעומתם, שוקלים על-פי הדיווח 15.4 גרם כל אחד, מהירות הלוע שלהם היא 100 מטר לשנייה, ואנרגיית התנועה היא של 77 ג'ואול - עד פי שלוש מאנרגיית הכדורים העשויים גומי בלבד. כדורים אלה מכונים "כדורי גומי משופרים" (IRB). עד 15 כדורים יכולים להיפלט ממכל המחובר לקצהו של רובה סער מסוג "M-16" או גליל. כדורי הגומי המשופרים מיועדים לשימוש בשטחים הכבושים בלבד.

קליעים אחרים, שנמצאו בעזה במהלך האינתיפאדה, שונים במקצת מאלה שתוארו על-ידי היס. אלה כוללים קליע פלדה כדורי, מצופה גומי, שקוטרו 1.8 ס"מ ומשקלו 16.5 גרם, וקליע גומי כדורי, שקוטרו שני ס"מ, העשוי גומי מעורב באבקת מתכת. קליע מסוים זה שוקל 18.7 גרם. לאחרונה, דווח על סוגי קליעים נוספים בשימוש צה"ל, כולל קליע מתכת כדורי, מצופה פלסטיק, שקוטרו 1.5 ס"מ, וקליע גלילי המורכב משלושה חלקים, שבשני קצותיו כיפות מתכת. כדור זה שוקל 50 גרם, אורכו 5.5 ס"מ וקוטרו 1.7 ס"מ. כאשר הוא נורה, הוא מתפרק לשלושה חלקים נפרדים. משקלו מלמד כי גם הוא רק מכונה כדור גומי, ומן ההכרח שהוא מכיל מרכיב מתכתי משמעותי.

על-פי היס ועמיתיו, הטווח הבטוח לירי כדורי גומי אלה הוא למעלה מ-50 מטר. טווח זה מייצג ככל הנראה את המרחק שבו תאבד מספיק אנרגיית תנועה על-מנת למנוע פציעה חודרנית או פציעה חמורה בלתי חודרנית. המרחק הבטוח עליו דיווח היס גדול בעשרה מטרים מזה שניתן בהוראות לחיילים המשרתים בפקוד המרכז של צה"ל. הוראות המתייחסות לשימוש בתחמושת גומי (קודים רומה ג'ג ו-רנ"מ) קובעות מרחק ירי שעולה על 40 מטר. מהוראות אלה עולה בבירור שתחמושת רומה ג'ג (כדור הגומי המורכב משלושה חלקים) מיועדת לשימוש כנגד יחידים, בעוד שתחמושת רנ"מ מיועדת לשימוש כנגד קבוצת אנשים.

הבליסטיקה החיצונית של הסוגים השונים של כדורי הגומי דומה לזו של קליעי רובה ציד, בכך שאנרגיית התנועה שלהם הולכת וקטנה במהירות עם עליית המרחק מלוע הרובה, אך מתקיים פיזור מלא של אנרגיה ברקמות הנפגעות מטווח קרוב.¹² מאפיין נוסף של כדורי הגומי הינו חוסר היכולת לקבוע במדויק היכן ייפגעו, בשל אי-היציבות האווירודינמית הנובעת מצורתם הכדורית או הגלילית, מהאופן שבו הם נורים מהמיכל ובשל הסבירות לנתז (ריקושט).

הפתולוגיה של פגיעת כדורי גומי

פתולוגיים משפטיים נוהגים לחלק פציעות למספר קטגוריות, על-פי מאפייני הפציעה ואופי הכלי שגרם לה. חבלות קהות (blunt trauma wounds) הינן בדרך כלל פציעות לא חודרניות, הנגרמות על-ידי מגע בעל עוצמה עם משטח שטוח, כמו בעת נפילה, או כאשר מקבלים מכה מחפץ כמו מקל או אלה. חפצים מושלכים, כמו אבנים ובקבוקים, גם הם אינם חודרניים וגורמים לחבלות קהות (blunt trauma). במידה והופעל כוח מספיק, עשוי להיגרם קרע או ריטוש של העור ושל רקמות שטחיות, אך הכלי הפוגע מוחזר מפני השטח של הגוף.

פציעות חודרניות נגרמות על-ידי כלים חדים, כמו סכינים, ועל-ידי קליעים הנורים מכלי-נשק, כמו פציעות מירי רובה. לפיכך, ברעיון של קליעים לא חודרניים הנורים מכלי נשק, יש מידה מסוימת של סתירה פנימית. כך או אחרת, נוכח מאפייני העור האנושי, מובן מאליה שעל-מנת שקליע כדורי או גלילי יחדור, צריכה להשתחרר הרבה יותר אנרגיית תנועה בעת המגע עם פני השטח, מאשר כאשר מדובר בקליע בעל חרטום מחודד. כמו כן, מובן מאליה שחלק הגוף שנפגע ישפיע על אופי הפציעה ועל חומרתה. משום כך, סביר שפגיעה לא חודרנית בראש תעביר הרבה מאנרגיית ההתנגשות למוח, דרך הגולגולת, ותגרום לתוצאות חמורות יותר מאשר פגיעה זהה באזור הבטן, שיש לו יכולת טובה יותר לספוג את האנרגיה, ושבזו הסבירות שהפגיעה באיברים פנימיים תהיה חמורה או קטלנית נמוכה יותר.

מחקרים שנערכו בתחילת המאה על גופות אדם הראו שלקליע עופרת כדורי, שמשקלו 8.5 גרם וקוטרו 11.25 מילימטר, נדרשת מהירות של 70 מטר לשנייה לפחות על-מנת לחדור דרך העור ולהגיע לרקמות ושרירים תת-עוריים. ב-1982, במסגרת מחקר שבו השתמש בגפיים תחתונות שנקטעו בנינוח, קבע הפתולוג המשפטי וינסנט דימאיו שלכדור בקליבר 0.38 (9 מ"מ), בעל חרטום מעוגל, השוקל 7.5 גרם, נדרשת מהירות של 58 מטר לשנייה בלבד על-מנת לחדור דרך העור.¹⁴ מהירות זו הינה 20% בקירוב ממהירות הלוע הרגילה של תחמושת זו. מספרים אלה נמצאים בהחלט בטווח המהירויות של כדורי גומי.

כפי שהראה הדיון לעיל, המונח "כדורי גומי" אינו מתאים לתחמושת בה אנו עוסקים – פלדה מצופה במעטה גומי או פלסטיק. אנרגיית התנועה המתפזרת מתחמושת זו, במהירות לוע של 100 מטר לשנייה, מספיקה בבירור על-מנת לחדור דרך העור, השריר והעצם מטווח קרוב. המסה, הקוטר הגדול (כמעט כפליים מזה של קליע האקדח הגדול ביותר), העיצוב ומאפייני התעופה של קליעים אלה גורמים לכך שאנרגיית התנועה שלהם, בעת שהיא מועברת במלואה לגוף, יכולה ליצור פציעה קטלנית או מום קבוע. חומרת הפציעה הפנימית הנגרמת לכל איבר או רקמה נתונים, על-ידי חדירה במהירות נמוכה, תעלה ככל שקוטר הקליע גדל. כמו כן, כששאר המשתנים שווים, יביאו גידול במשקל ובמהירות לחדירה לרקמה עמוקה יותר.

הטעות שבהתייחסות לתחמושת זו כלא-קטלנית יסודה בהסתמכות על יכולת שיפוטו של חייל, הנמצא לעיתים קרובות במצב של לחץ רב, להשתמש בנשקו באופן נכון, ובהסתמך על כך שהקליעים הרבים, המתפזרים מתוך מיכל המורכב על רובה, יפגעו אך ורק במטרה אליה כוונו. במקרה של תחמושת רומה ג'יג, המטרה היא רגליו של אדם בוגר שזוהה כמתפרע או כמיידה-אבנים; במקרה של רנ"מ, הירי הוא לעבר קבוצת אנשים שזוהו כמתפרעים בוגרים, ונקבע בוודאות שאינם אנשים חפים מפשע. כפי שצוין לעיל, הטווח המינימלי לירי של שני סוגי התחמושת הוא 40 מטר, אולם לא צוין טווח אפקטיבי מקסימלי.

בעוד קליע הנורה בוואקום ישמור על מהירות הלוע שלו עד שיגיע לארץ כתוצאה מכוח המשיכה, הרי שהתנגדות האוויר מאיטה בהדרגה את מהירותם של כל הכדורים הנורים. התנגדות זו תאיט בהכרח כדורים אלה, שהם איטיים, גדולים ובלתי-יציבים מבחינה אווירודינמית לכן, מקרי המוות והפציעות החמורות שנגרמים מכדורי גומי מהווים ראיה מוצקה לכך שהוראות הירי מופרות באופן תדיר, הן בנוגע למרחק הירי והן בנוגע לגיל ולזהות הקורבנות.

עשרת מקרי המוות עליהם דיווח המכון לרפואה משפטית במהלך האינתיפאדה, מייצגים פחות מ-18% מ-57 מקרי המוות שתועדו על-ידי **בצלם**, ואין בנמצא נתונים מדויקים לגבי פציעות חמורות. עם זאת, במחקר שערכו Jaouni and O'Shea בנושא פגיעות עיניים במהלך האינתיפאדה, זוהו 154 פציעות שנגרמו על-ידי כדורי גומי או פלסטיק, מהן 67 אשר הביאו לכריתת גלגל העין.⁴ גלגל העין הוא הנקודה החלשה ביותר בגולגולת דרכה ניתן להיכנס למוח. למרות שהעין מועדת לפגיעות בשל טבעה העדין, היא מהווה אחוז קטן משטח הפנים של הגוף, כך שניתן להניח שפגיעות אחרות בפנים שכחות יותר. קשה ליישב מספר גדול זה של פגיעות עיניים עם ההוראות לכוון את הירי לגפיים התחתונות.

הרס הרקמה שנגרם מכדור מתכת מצופה גומי החודר את העור הוא גדול בהרבה מזה שנגרם על-ידי כדור רגיל, אשר קורע את העור ביתר קלות בשל מבנהו האוירודינמי וקוטרו הקטן יותר. הפגיעות נוטות להיות פציעות חמורות מחבלה קשה (severe blunt trauma injury), וכדורי גומי גליליים גורמים אף יותר נזק, מאחר והם מסתחררים כאשר הם פוגעים בגוף. קיים אפקט קריעה או שישוע גדול יותר, לעתים קרובות תוך פעירת חורים, ונזק פנימי רב יותר נגרם לאורך מסלולם של קליעים אלה. למרות שלעתים רחוקות הם חוזרים עמוק, מאחר ואנרגיית התנועה שלהם מתפזרת ברקמות השטחיות, די בחדירה של סנטימטרים בודדים על-מנת להגיע למוח, לחלל הבטן ובית החזה, ללב, לריאות, לכבד, למערכת העיכול או לעמוד השדרה. פציעות מכדורי גומי בעמוד השדרה יצרו שיתוק בחלק הגוף התחתון ושיתוק בארבעת הגפיים. בעוד שלפציעות חודרניות, בעיקר בראש, סבירות גבוהה להיות קטלניות, הרי שלושה מתוך עשרה מקרי המוות שדווחו על-ידי היס ועמיתיו מניתוחים שלאחר המוות, נגרמו מפגיעות טראומה פשוטות בראש או בצוואר, עם פגיעות פנימיות שנגרמו על-ידי מעבר אנרגיית התנועה לרקמות עמוקות יותר.

הטיפול בפציעות לא קטלניות כרוך במספר בעיות מיוחדות למנתח, בשל הגודל של מסלולי הפציעה, זיהום הפצע, ובמקרים מסוימים משקל הקליעים הניעוצים בפצע. כדורי גומי שפגעו במוח עלולים לנוע מטה דרך רקמות המוח בשל כוח המשיכה, ובכך לגרום אף לנזק גדול יותר משנראה בתחילה. אם הם אינם מוסרים בניתוח, עלולים קליעים אלו, בשל מידתם ומשקלם, לגרום לפגיעה משנית גם באיברים אחרים.

ילדים וקשישים מצויים בסיכון גדול יותר של פציעה חמורה או מוות מכדורי גומי, משום שמבנה העצמות שלהם עדין יותר, ומסת השרירים שלהם קטנה יותר. ילדים קטנים, בשל גודלם, מועדים יותר לפגיעות בחלק הגוף העליון, בין אם ישירות או על-ידי כדורי גומי הניתזים מהקרע. במחקר על פגיעות עין שערכו Jaouni and O'Shea, היה גילם הממוצע של הקורבנות 17 שנה, נתון שמצביע על כך שאחוז משמעותי מהקורבנות היו ילדים. בנוסף לפגיעות עין, פגיעות פנים אחרות כוללות שברים בעצם הלחי או בלסת העליונה, ופגיעות בחלק התחתון של הפנים ובשיניים. למרבית הצער, אין בנמצא נתונים מדויקים בנוגע למספר הכולל של ילדים שנפצעו או נהרגו במהלך עימותים.

מסקנות

השימוש בכדורי גומי ופלסטיק בידי צה"ל מהווה איום רציני של פגיעה חמורה ומוות עבור האוכלוסייה האזרחית הפלסטינית. המונח "כדורי גומי" אינו הולם, ואת המונח "כדורי גומי משופרים" ניתן לראות רק כמשחק מלים ציני של הממשלה הישראלית, מאחר והשיפור היחידי הוא ביכולתו של הקליע להרוג ולהטיל מום.

על-פי דיווחי הצבא, הפקודות מתירות ירי כדורי גומי רק ממרחק שעולה על 40 מטר. עם זאת, מקרי המוות והפגיעה שנגרמו במהלך עימותים בין צה"ל לבין פלסטינים מעידים על אחד או יותר מהמצבים הבאים: אי-ציית לפקודות הנוגעות למרחק הירי בעת מצב לחץ, אי-הלימותם של המרחקים ה"בטוחים" המותרים לירי, או החלטה מכוונת להטיל עונש ללא משפט. מעבר לכך, מובן מאליו שההוראות לכוון ירי לגפיים התחתונות בלבד, לירות רק במתפרעים או במיידים אבנים ולא לירות בנשים או ילדים, אין בהן די כדי למנוע פגיעה או מוות מיותרים.

ד"ר רוברט ה. קירשנר

עמית קליני, המחלקות לפתולוגיה ורפואת ילדים, אוניברסיטת שיקאגו
ויועץ משפטי בכיר בארגון רופאים לזכויות אדם (ארה"ב)

מקורות

- i Sellier KG, Kneubuehl BP. Wound Ballistics and the Scientific Background. Amsterdam, Elsevier Science B.V., 1994.
- ii Hiss Y, Hellman FN, Kahana T. Rubber and plastic ammunition lethal injuries: the Israeli experience, Med Sci Law 37:139-144, 1997
- iii Ordog GJ. Management of Gunshot Wounds. New York, Elsevier Science Publishing Company, 1988
- iv DiMaio VIM, Gunshot Wounds: Practical Aspects of Firearms, Ballistics, and Forensic Techniques. New York, Elsevier Science Publishing Company, 1985; DiMaio VJM, Copeland AR, et al: Minimal velocities necessary for perforation of human skin by air gun pellets and bullets, J Forensic Sci 27:894-898, 1982.
- v Jaouni ZM, O'Shea JG. Surgical management of ophthalmic trauma due to the Palestinian Intifada. Eye 11:392-397, 1997.

נספח מספר 3

מתוך: פנקס ניס לחייל המשרת בפיקוד המרכז 25.6.97

10. אמצעים לפיזור התפרעות

א. העקרון הכללי

ההתפרעויות האלימות ביהודה ושומרון מעלות את הצורך לתת בידי החיילים אמצעים שונים, שיאפשרו להם להתמודד מול ההתפרעות האלימה, גם במצבים בהם אין נשקפת סכנת חיים מיידית. השימוש באמצעים אלה יהיה באופן מודרג, כאשר המטרה היא לפזר את ההתפרעות האלימה מבלי לגרום לאובדן חיים ולפגיעות קשות בגוף.

ב. הגדרה

"התפרעות אלימה"

1. התקהלות אלימה של אנשים, המלווה בידי אבנים, או אמצעים קרים אחרים לרבות הנחת מחסומים והבערת צמיגים בנתיבי תחבורה.

2. זריקת אבנים או אמצעים קרים אחרים, ע"י יחיד או רבים, בכוונה לפגוע באדם, ברכב נוסע, או ברכוש.

ג. נוהל פיזור התפרעות – הכלל

לפיזור התפרעות אלימה יש לקרוא תחילה למתפרעים להתפזר. לא פסקה ההתפרעות האלימה תוך זמן סביר, ניתן להפעיל אמצעים לפיזור הפגנות לפי הדרוג הבא:

1. אמצעים כגון: גז מדמיע, סילוני מים, חזיזים, רימוני הלם.

2. ירי אזהרה לאויר.

3. ירי תחמושת גומי (רנ"מ ורומה ג"ג)

4. ירי קליעי פלסטיק

המעבר משלב לשלב יבוצע, רק אם השלב הקודם לא הביא להפסקת ההתפרעות האלימה. ניתן לדלג על שלב, אם אמצעים מסויימים אינם עומדים לרשות הכח, או שאין הם ישימים בנסיבות הארוע.

ד. השימוש באמצעים לפיזור ההתפרעות, והמעבר משלב לשלב, יהיו בהתאם להוראות המפקד.

ה. דגשים

1. יש בכוחם של האמצעים לפיזור ההתפרעות כדי לגרום לפגיעה בגופו של אדם ואף לגרום בנסיבות מסוימות לתוצאות קטלניות. לפיכך חלה חובה להשתמש באמצעים אלה בזהירות רבה ובהתאם לכל התנאים והמגבלות שיפורטו בסעיף זה.

2. בכל מקרה ישקול המפקד היטב, אם ראוי לעשות שימוש באמצעים לפיזור הפגנות בהתחשב בחומרת ההתפרעות האלימה ובנסיבות הארוע.

ו. שימוש בגז מדמיע חזיזים ורימוני הלם – לפיזור התפרעות

1. אין להשתמש באמצעים אלה מבלי להקדים קריאה להתפזר.

2. אין להשליך אמצעים אלה לתוך מבנה סגור, לבית חולים ולבית ספר.

ז. ירי אזהרה לאוויר

1. ירי אזהרה לאוויר יהיה ע"י מפקד, או לפי הוראתו.
2. ירי אזהרה לאוויר יבוצע ב"בודדת" כלפי מעלה, לאחר שהיורה וידא, כי כיוון הירי אינו מסכן אנשים או רכוש.

ח. שימוש בתחמושת גומי (רנ"מ גומי/רומה ג"ג)

1. כללי
לפני השימוש בתחמושת גומי, יש לנסות ולפזר את המתפרעים או מידי האבנים, כפי שמפורט בסעיף זה.

2. מי רשאי לירות?

- א. הירי יבוצע רק בידי מי שעבר הכשרה מתאימה לירי תחמושת גומי.
ב. הירי יבוצע במידת האפשר ע"י המפקד, או לפי הוראתו.

3. טווח מינימלי

טווח הירי המינימלי הוא 40 מ'. חל איסור חמור לירות תחמושת גומי בטווח שמתחת ל-40 מ'.

4. דגשים

- א. ירי ברומה ג"ג מבוצע ל"מטרת נקודה", ויכוון אך ורק לעבר רגליו של אדם שזוהה כאחד המתפרעים או מידי האבנים.
ב. אין לבצע ירי ברומה ג"ג לעבר ילדים.
ג. אין לבצע ירי רנ"מ גומי לעבר קבוצת ילדים.
ד. אין לירות תחמושת גומי בלילה, אלא אם כן קיימים תנאי ראות או תאורה סבירים, המאפשרים:
1. ברומה ג"ג – לזהות בודאות את המתפרע ואת רגליו.
2. ברנ"מ גומי – לזהות בודאות את קבוצת המתפרעים ולודא שאין מדובר בחפים מפשע.
ה. יש לירות מארז גלילי גומי, כשהוא בעטיפה המקורית והשלמה. אין לפרק את המארז.
ו. אין לבצע ירי תחמושת גומי ממצב נסיעה אלא ממצב נייח בלבד.
ז. ירי תחמושת גומי מתבצע ע"י ירי תחמיש ברוס"ר "M-16" וברוס"ר "גלילי". על הטיפול בנשק והשימוש בו יחולו הוראות הבטיחות הקבועות בפקודות הצבא.
ח. ניתן לירות תחמושת גומי, בהתאם לכללים שפורטו, גם לצורך פיזור הפגנות שאינן בגדר "התפרעות אלימה", וכאשר אין דרך אחרת לפזרן.

